

Kenéz Anikó és Iharos Tamás

Reflexiók a ZSKF TKK által bemutatott „Rétegződéskötet” kritikáira

Mindenekelőtt szeretnénk megköszönni a pódiumvita résztvevőinek és a korreferálóknak, hogy véleményeikkel, kritikai megjegyzéseikkel és nem utolsósorban a jövőbeli közös munkára biztató mondataikkal segítik-segítették a formálódó *Rétegződéskötet*ünk továbbírását.¹

Jelen írás Éber Márk Áron (2016) és Harcsa István (2016) kritikáira reflektál, amelyek több szempontból is hasznosak voltak számunkra, mivel felhívták a figyelmünket a szövegben előforduló hibákra (ezekre a jelen írás 1. pontjában térünk ki); olyan összefüggések ki-fejtésének hiányosságaira, amelyek számunkra a műhelymunkából adódóan egyértelműek voltak, ugyanakkor az olvasó számára nem feltétlenül (2. pont); illetve arra, hogy a vita szervezése során nem hangsúlyoztunk kellőképpen bizonyos tényezőket (3. pont).

1. Kötetünk első fejezetében arra törekszünk, hogy bemutassuk azokat a kihívásokat és társadalmi jelenségeket, amelyekkel korunk embere szembesülni kényszerül. Feltesszük a kérdést, hogy beszélhetünk-e posztmodern korról, vajon tényleg számottevőek-e azok a jelenségek, amelyeket bemutatunk, és „[m]elyek ezek a változások, milyen különbségeket ragadhatunk meg a 20. és a 21. század társadalomfejlődése között?” (a készülő kötetünk II. 1. fejezete; Kenéz et al. 2016: 1). Végül a fejezet utolsó mondatában megállapítjuk, hogy „...a 21. század embere olyan új kihívások elé néz, amelyek nem voltak számottevőek még a 20. század végén sem” (Kenéz et al. 2016: 12). Éber Márk Áron és Kristóf Luca, a fejezet korreferálója is felhívta a figyelmünket arra, hogy ez téves következtetés. Ezzel teljes mértékben egyetértünk, a kötetben ez a mondat – javítva – a következőképpen fog szerepelni: „...a 21. század embere olyan új kihívások elé néz, amelyek nem voltak számottevőek még a 20. század elején”.

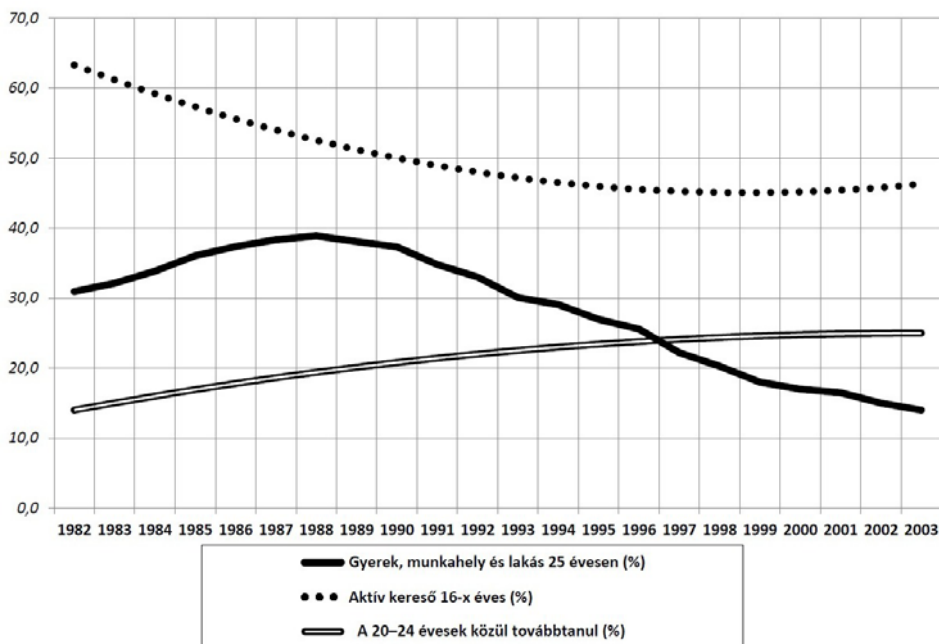
1 Lásd a ZSKF TKK Rétegződéskötetéről szóló pódiumvita anyagait a ZSKF internetes felületén: <http://www.zskf.hu/dpr/olvas/permalink:podiumvita> (letöltve: 2016. április 14.). Külön köszönet illeti Harcsa Istvánt, a Fényes Elek Társadalomstatistikai Társaság vezetőjét, aki áldozatos szervezőmunkával lehetővé tette, hogy a modell ifjú megalkotói személyesen is találkozhassanak a magyar társadalomkutatás kiváló képviselőivel.

A szóban forgó fejezet utolsó mondata azért is fontos, mert átvezet az Éber Márk Áron és Harcsa István által felvetett problémára: érvényesek-e bizonyos társadalomelméletek a hazai körülmények között? Azaz, miért gondoljuk relevánsnak Beck megállapításait, akinek 1986-ban jelent meg *Kockázat-társadalom* című műve, illetve Schulze megfigyeléseit, akinek 1992-es írására hivatkozunk. Azért tartjuk relevánsnak az említett két szerző által leírtakat, mivel mi nem az ezredforduló – azaz konkrétan a 2000-es év – óta bekövetkező társadalmi változásokat kívánjuk bemutatni, hanem – társadalmi tendenciákról lévén szó – hosszan elnyúló folyamatokat, amelyek bizonyos jelenségeire az említett szerzők már a 20. század végén felhívták a figyelmünket.

Természetesen nem állítjuk, hogy a 2015-ben Magyarországon élők társadalma minden szempontból leképezi az NSZK 1980-as évekbeli társadalmát. Csupán azt, hogy vannak bizonyos, az említett szerzők által tárgyalt, egymással összefüggő jelenségek és tendenciák – pl. a munka világának változásai (a társadalmilag szervezett foglalkoztatottság drasztikus csökkenése), a felsőoktatás expanziója és az individualizáció (a késleltetett felnőtté válás tömeges elterjedésével együtt járó „egyéni életutak”, a választási kényszerek és lehetőségek kialakulásával) –, amelyek megjelennek a magyar társadalomban is.

Mindezt – többek között – a következő ábrával kívántuk alátámasztani, amelyben magyarországi adatok jelzik a tömeges, rugalmas alulfoglalkoztatottnak, a felsőoktatás expanziójának és a posztadoleszcens jelenségeknek a hatását.

1. ábra. Egyes társadalmi jelzőszámok alakulása Magyarországon (1982–2003)

Források: Kolosi és Keller (2010); Laky (2003); Kabai (2009); illetve „Életünk fordulópontjai I–II.” (KSH 2001–2005, saját számítás)

Éber Márk Áron a következő – Beckre utaló – állításunkat elemezte: „Ezért gondoljuk, hogy az individualizálódás az egyik legfontosabb következménye a változásoknak, amelyek elkülönítik a 21. századot a korábbi korszaktól” (Kenéz et al. 2016: 11). Ez a szerző szerint „Azért értelmetlen, mert Beck individualizációs tézisének kanonikus tanulmánya 1983-ban jelent meg (...). Ha ez nem volna elég, megjegyezhetjük, hogy individualizációról már Georg Simmel is írt a 19. század végén, valamint a 20. század elején (...)” (Éber 2016: oldal).

Természetesen nem állítottuk, hogy Beck (2003 [1986]; 1997 [1983]) lett volna az első, aki írt az individualizáció jelenségéről. Sőt „[s]okakban felmerülhet a kérdés: nem létezett mindig is individualizáció?” – írja Beck és Beck-Gernsheim (2011 [1994]: 21). A szerzők szerint „azonban ha elmozdulunk a fogalom általános szintjéről, akkor világossá válik, hogy a korábbiakkal látszólag azonosnak tűnő mai folyamatok valójában valami mást képviselnek, amit még talán nem is sikerült fogalmilag megfelelően megragadnunk. A jelenbeli individualizációs hullám újdonsága abban áll, hogy tömegeket érint, és szinte minden területen kifejti szisztematikus hatását” (Beck és Beck-Gernsheim 2011 [1994]: 21). Ugyanakkor a szerzők hangsúlyozzák, hogy ezen folyamatok megindulásának egyik alapvető feltétele, hogy a társadalom széles csoportjai számára elérhető legyen az az életszínvonal, amely az egyénnek biztosítja a szabad cselekvés lehetőségét.

Jogos kérdés, hogy Magyarországon vajon beszélhetünk-e ennek megvalósulásáról. Mivel elemzéseinket olyan adatbázisokon végeztük, amelyek nem a magyar társadalmat, csupán annak bizonyos csoportjait reprezentálták, ezért nem tudhatjuk biztosan, vajon a kötetünkben bemutatott rétegződésmodell érvényes-e a teljes társadalom tekintetében. Lehetséges, hogy csupán bizonyos csoportok esetében van az életútnak, az egyéni életesemények bekövetkezésének kiemelt jelentősége. Erre a kérdésre azonban csak akkor tudunk választ adni, ha lehetőségünk nyílik országos, a teljes lakosságra nézve reprezentatív adatbázissal dolgozni, amely tartalmazza a modellünk szempontjából relevánsnak tekintett életesemények bekövetkezésének idejét.²

2. Ahogy azt korábban említettük, az első fejezetünk írásakor valószínűleg beleestünk abba a hibába, hogy nem fejtettünk ki kellőképpen olyan összefüggéseket, amelyek a műhelymunkából, az ott folyó beszélgetésekből, vitákból adódóan számunkra már egyértelművé váltak. Így fordulhatott elő, hogy téziszmondatunkról, mely szerint „[a]zt állítjuk tehát, hogy mindezek következtében az életút »rétegződő dimenzióvá« válhat” (Kenéz et al. 2016: 11 – kiemelés az eredetiben), Éber Márk Áron a következőket írja:

Ha jól értem érvelésüket, nem „a valóság” változott meg, nem az életesemények „váltak” rétegződővé (ez a megfogalmazás amúgy is értelmetlennek tűnik), hanem e valóságot szemlélik másként a kutatók (mégpedig úgy, hogy az életesemények jelentőségét is tekintetbe veszik) (Éber 2016: oldal – kiemelés az eredetiben).

Kötetünk II. 1. fejezetében azt próbáljuk alátámasztani, hogy bizony a 20. század végén olyan folyamatok indultak meg, melyek miatt a 20. század eleje és a 21. század eleje közötti „valóság” megváltozott (lásd az 1. ábrát is), hogy az individualizáció és az életutak differenciálódása olyan mértékű, hogy az befolyásolja a társadalmi rétegződést – ezért vontuk be a modellünkbe az életesemények dimenzióját. Tehát véleményünk szerint a társadalomkutató az egyéni életutat a 20. század elején még nem tekinthette rétegződő dimenziónak, ezzel

2 Erre valószínűleg a 2016-os Mikrocenzus adatainak elemzésénél lesz lehetőségünk.

ellentétben a 21. század elején igen. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ha a „valóság” megváltozott, akkor a kutatói „valóságszemléletnek” is változnia kell. A mi szemléletünkre ez a változás legalábbis ilyen hatással volt. (Hogy egy releváns elmélet egyben „divatos” is válik, arról nem tehetünk.) Ezért vontuk le végkövetkeztetésünket, mely szerint az életút „rétegeképzővé vált”, tehát az egyes életesemények bekövetkezésének időpontja releváns és meghatározó tényezője a társadalom tagozódásának.³

Éber Márk Áron írása szerint nem egyértelmű, hogy milyen célból írtuk meg a készülő kötet II. 2. fejezetét:

A fejezet főhajtásszerűen sorra veszi az elődöket és munkáikat-eljárásaikat (melyeket „premisszák”-nak nevez); leírja, mit emel át tőlük, de azt nem, hogy mi volt a speciális funkciójuk az egyes empirikus megoldásoknak az eredeti kutatásokban, és mi lesz a funkciójuk a saját kutatásban. Az elődök és munkáik elősorolása így nem látszik többnek pusztán legitimációnál, melynek keretében a szerzők udvarias gesztust tesznek korábbi kutatások felé, azt azonban nem árulják el, miért azt és miért úgy veszik át, amit végső soron átvesznek (Éber 2016: oldal).

Nem az volt a célunk, hogy „udvarias gesztusként” megemlítsük az elődöket és munkáikat, hanem hogy kritikus elemzés alá vonjuk az elmúlt fél évszázad – véleményünk szerint releváns – magyar társadalomtagozódási megközelítéseit. Mindezt explicitté is tesszük a fejezet összegzésében. Célunk az volt, hogy bemutassuk azt az eszköztárat, amelyből válogathatunk, amikor egy új modellépítő eljárást alakítunk ki. Nem értjük tehát a fenti idézet utolsó mondatát, mely szerint nem áruljuk el, miért azt és miért úgy vesszük át. Például leírjuk az említett összefoglaló részben, hogy:

Különösen sokat profitáltunk a Ferge-féle modell és a Kolosi-féle stratifikációs kísérletsorozat összevetéséből. Miközben Kolosi Tamás eljárás módja lényegében egy „többszintű iteratív-induktív” modellépítő stratégia (az eljárása során empirikus adatelemző, szintetizáló lépések egymásra épülő sorozata révén jut el a kívánt háromszintű modellegyüttesig), Ferge Zsuzsa munkajellegcsoportjainak megalkotása „egyszintű deduktív” eljárásnak tekinthető (mivel a deduktív elemek dominálnak, másrészt a másik két stratifikációs szint is megjelenik ugyan, de inkább csak elméleti-metodológiai háttérként).

Miután saját vizsgálataink során eleve elkülönítjük azokat az indikátorokat, amelyek „okai-ként” nevezhetők meg más indikátoroknak – így lényegében átugorjuk a státuszcsoportok szintjét –, ugyanakkor a deduktív elemek jelentős szerepet játszanak az egyes csoportok (rétegek) kialakításában, így közelebb érezzük saját modellépítő logikánkhoz Ferge „egyszintű deduktív” rétegalkotó eljárását (Iharosi és Kabai 2016: 24).

Kiemeljük – ugyanebben a fejezetben –, hogy igen kritikusan nyilatkozunk Kolosieék „miliócsoport”-megközelítéséről (Fábián, Kolosi és Róbert 2000) vagy a „terhes babapiskótájukról” (Kolosi és Sági 1996). Nem fogadjuk el azt a konstrukciójukat sem, amikor a rétegek meghatározása során egy változóban integrálják a munkajellegcsoportokat a vagyoni helyzettel és a lakóhely jellegével (Kolosi és Keller 2010).

Kiemeljük azt is, hogy bár nagyon sok elemét át vesszük Ferge (1969) rétegződésmo-delljének, de szükségesnek gondoljuk kiegészíteni az – általa is említett – hiányzó elemekkel a mi konstrukciónkat. Vitattuk továbbá Angelusz és Tardos „kulturális-interak-

³ Lásd erről pl. Kohli (1985), vagy ugyanő (2007). De hasonló módon az életút kiemelkedő jelentőségéről ír Rudd és Evans (1998), Wallace és Jones (1992), illetve Dwyer és Wyn (1998).

ciós” kettős modelljének (Angelusz és Tardos 1991) rétegtképző tényezőit (szerintünk a munkajellegcsoportokon belül lenne érdemes e tényezők hatását vizsgálni). Ugyanakkor előremutatónak gondoljuk – és alkalmazzuk is – a konstrukció ama logikáját, hogy nem keveri egy rétegtképző tényezőbe az egyes dimenziókat, hanem a szerzők olyan statisztikai apparátust alkalmaznak, amely megőrzi e változók interakcióit és interferenciáit. Így jutotunk mi is el a többdimenziós varianciaanalízis (a teljes faktoriális modell) alkalmazásának gondolatáig (vö. II. 4. fejezet, Iharosi és Kabai 2016).

Harcsa István következtetésével sem értünk egyet, mely szerint „...a modell mögött nem áll letisztult társadalomkép, amire alapozni lehetne a tagolódásképet. Ezek hiányában a modell egy elméleti konstrukció marad, amely alapvetően a kiválasztott változók közötti összefüggések bemutatását szolgálja” (Harcsa 2016: oldal).

Nem értjük, miért maradna csupán „elméleti konstrukció” a modellünk, amikor a további fejezeteinkben részletesen leírjuk, miként konceptualizáljuk a rétegtképző tényezőinket, és négy adatbázison⁴ bemutatjuk az operacionalizálásukat is.

A négydimenziós rétegtképződésmo­dellünk empirikus verifikációját is elvégeztük több oksági modell statisztikai alkalmazásával. Itt emeljük ki, hogy a teljes faktoriális modellünk meggyőző relevanciát mutatott mind az életminőség-mutatónk (lásd a II. 4. fejezetet, Krisztián és Kabai 2016), mind az összetett elégedettségmutatónk (lásd a III. 1. fejezetet, Kenéz, Kabai és Krisztián 2016) esetében, de sikerrel alkalmaztuk az elégedettség (lásd a IV. 2. fejezetet, Iharosi, Kenéz és Laczkó 2016), a főiskolával való kapcsolattartás (lásd a III. 2. fejezetet, Gonda 2016) és a migrációs potenciál (lásd a IV. 3. fejezetet, Kotányi és Kabai 2016) magyarázandó változóira is. Ezen empirikus kutatásaink során felvázolt elméleti alapfelvetéseinket a tanulmányokban tisztáztuk, az empirikus bizonyítás módszertana – véleményünk szerint – tisztán követhető.⁵

3. Úgy látjuk, hogy nem hangsúlyoztuk a vita szervezése során eléggé egyértelműen bizonyos tényezőket. Egyik ezek közül, hogy a *Rétegtképződéskötet* munkacím: azt jelölte, hogy miről lesz szó a pódiumvitan, a kötet végső címe pedig a vita után alakul ki.

A másik ilyen jellegű elmaradásunk, hogy nem hívtuk fel a vita szervezése közben az egyes fejezetek korreferálóinak és a meghívottaknak a figyelmét kellőképpen arra, hogy a kötetünk akkori állapotát tekintve nem volt végleges. A pódiumvitával célunk az volt, hogy a vélemények, megjegyzések, kritikák tükrében írjuk-szerkesszük tovább a készülő könyvet. Ezért lehetséges az, hogy „az empirikus elemzés nyomán viszonylag kevés szociológiai következtetést olvashatunk” (Éber 2016: oldal), mivel ezeket a következtetéseket nem a kötet akkori állapotában kívántuk levonni.

Végül álljon itt még egy kritikai megjegyzés Éber Márk Áron írásával kapcsolatban. A szerző a több mint 200 oldalas készülő kötet első 32 oldalával, azaz az első két fejezettel igen részletesen foglalkozik, miközben a további részekkel nem. Ez azért is problémás, mivel az írása címe azt ígéri, hogy a szerző a teljes kötetéről fogalmazza meg véleményét, mégis annak jelentős részéről – az empirikus kutatásainkat bemutató fejezetekről – nincs mondanivalója.

4 Az „Ifjúság 2000”, a „Magyar Ifjúság 2012” országos reprezentatív adatbázisokon, illetve a saját „Diákkötet 2006” és „ZSKF Pályakövetés 2013” adatbázisainkon.

5 Megjegyezzük, hogy több (ide kapcsolódó) elemzésünket már korábban is publikáltuk. Lásd: Kabai (2013); Kabai és Kovássy (2013); valamint Kabai, Kenéz és Krisztián (2013).

Természetesen nem is várunk részletes kritikát az adatelemzésről és a modellünk empirikus operacionalizálásáról. De az talán elvárható lenne, hogy „megemlékezzen” – akár csak néhány mondat erejéig is – ezekről az erőfeszítéseinkről. Hiszen itt fogalmaztuk meg azokat a következtetéseinket, amelyek az új rétegződésmodellünk empirikus konstrukciójáról, annak relevanciájáról, az ahhoz kapcsolódó különleges többdimenziós statisztikai modell alkalmazhatóságáról, eredményességéről és értékes „hozádekáiról” szól.⁶

Hivatkozott irodalom

- Angelusz Róbert és Tardos Róbert (1991): Kulturális-interakciós rétegződés. In *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. Angelusz Róbert és Tardos Róbert (szerk.). Budapest: ELTE Szociológiai Intézet és Magyar Közvélemény-kutató Intézet, 9–32.
- Bánóczy Eszter, Kabai Imre és Kovássy Katalin (2015): A „Körte”. *Jel-Kép* (3): 121–144. Interneten: http://communicatio.hu/jelkep/2015/3/JelKep_2015_3_Banoczy_Eszter_Kabai_Imre_Kovassy_Katalin.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Beck, Ulrich (1997 [1983]): Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In *A társadalmi rétegződés komponensei*. Angelusz Róbert (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 418–468.
- Beck, Ulrich (2003 [1986]): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Századvég – Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság.
- Beck, Ulrich és Elizabeth Beck-Gernsheim (2011 [1994]): Kockázatos lehetőségek. Individualizálódás, társadalmi életformák és a szerelem összefüggése. *Fordulat* (15): 10–26. Interneten: http://fordulat.net/pdf/15/F15_beck-beck_szerelem.pdf (letöltve: 2016. április 21.).
- Dwyer, Peter és Johanna Wyn (1998): Post-compulsory Education Policy in Australia and its Impact on Participant pathways and Outcomes in the 1990s. *Journal of Education Policy* 13(3): 285–300.
- Éber Márk Áron (2016): Mit tudunk a 21. század fiataljai előtt álló kihívásokról? Hozzászólás Kabai Imre és munkatársai Rétegződéskötetéhez. *Replika* (96): 189–195.
- Fábián Zoltán, Kolosi Tamás és Róbert Péter (2000): Fogyasztás és életstílus. In *Társadalmi riport 2000*. Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 225–259.
- Ferge Zsuzsa (1969): *Társadalmunk rétegződése*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Gonda Ágnes (2016): *Életvit-zsugálatok a ZSKF „Diplomás Pályakövető Rendszer” kutatásainak keretein belül*. („Rétegződéskötet” III. 2. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_III_2_Retegzodes-kutatas_a_diplomas_palyakovetesben_Gonda.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Harcza István (2016): Társadalmi tagolódás és társadalomkép kapcsolata. Néhány alapvetés és kulcskérdés, az alternatív megközelítés jegyében (Vitaíndító). *Replika* (96): 173–187.
- Iharosi Tamás és Kabai Imre (2016): *Az elmúlt fél évszázad rétegződéskutatásairól, annak tanulságairól*. („Rétegződéskötet” II. 2. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_II_2_Fel_evszazad_retegzodeskutatasairól_Iharosi_Kabai.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Iharosi Tamás, Kenéz Anikó és Laczkó Krisztina (2016): *A „legboldogabb” életút*. („Rétegződéskötet” IV. 2. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_IV_2_A_legboldogabb_életút_Iharosi_Kenez_Laczko.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Iharosi Tamás és Kenéz Anikó (2016): *A négydimenziós rétegződésmodell újjáépítése*. („Rétegződéskötet” IV. 1. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_IV_1_Retegzodesmodellunk_ujraepitese_Iharosi_Kenez.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Kabai Imre, Kenéz Anikó és Krisztián Viktor (2013): „Rétegződésmodell 2. 0”. 3. A négydimenziós rétegződésmodell kialakítása egy végzett hallgatói adatbázison. *Kultúra és Közösség* 4(4): 93–115. Interneten: http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2013/4/2013_4_08.pdf (letöltve: 2016. április 14.).

6 Megjegyezzük, hogy nagyon várjuk a „Körte” kapcsán született írásunk szakmai vitáját is! A kötetünkben a II. 3. fejezet szól az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontja és a GfK „Osztálylétszám 2014” címen publikált vizsgálatáról (Róbert 2016). Már a korábban megjelent cikkünk (Bánóczy, Kabai és Kovássy 2015) kapcsán kértük a kutatókat, hogy vegyenek ők is részt a kötetünk műhelyvitáján, de ezt elhárították.

- Kabai Imre és Kovássy Katalin (2013): „Rétegződésmo­dell 2. 0”. 2. Egy új rétegződésmo­dell váz­lata. *Kultúra és Közösség* 4(3): 85–96. Interneten: http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2013/3/2013_3_08.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Kabai Imre (2009): Az önállósodás folyamatai a diplomások első 25 évében. In *Látás-viszonyok. Tanulmányok An­gelusz Róbert 70. születésnapjára*. Somlai Péter et al. (szerk.). Budapest: Pallas, 391–419.
- Kabai Imre (2013): „Rétegződésmo­dell 2. 0”. 1. Kísérlet a magyar friss diplomás fiatalok réteghelyzetének többdi­menziós elemzésére. *Kultúra és Közösség* 4(2): 69–79. Interneten: http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2013/2/KEK_2013_2_05.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Kenéz Anikó, Kabai Imre, Gonda Ágnes, Kabainé Tóth Klára, Krisztián Viktor és Iharosi Tamás (2016): A 21. szá­zad társadalmi kihívásai. („Rétegződéskötet” II. 1. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_II_4_Az_eredeti_negydimenzios_retegzodesmodellunk_Krisztian_Kabai.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Kenéz Anikó, Kabai Imre és Krisztián Viktor (2016): *Kísérletek a „Diákkötet” adatbázisán*. („Rétegződéskötet” III. 1. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_III_1_A%20Diakkotet_Kenez_Kabai_Krisztian.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Kohli, Martin (1985): Die Institutionalisierung des Lebenslaufs. Historische Befunde und theoretische Argumente. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* 37(1): 1–29.
- Kohli, Martin (2007): The Institutionalization of the Life Course. Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development* 4(3–4): 253–271.
- Kolosi Tamás és Keller Tamás (2010): Kikristályosodó társadalomszerkezet. In *Társadalmi riport 2010*. Kolosi Ta­más és Tóth István György (szerk.). Budapest: TÁRKI, 105–138.
- Kolosi Tamás és Sági Matild (1996): Rendszerváltás és társadalomszerkezet. In *Társadalmi riport 1996*. Kolosi Ta­más és Tóth István György (szerk.). Budapest: TÁRKI – Századvég, 149–197.
- Kotányi Dóra és Kabai Imre (2016): A „migrációs potenciál” vizsgálata. („Rétegződéskötet” IV. 3. fejezet.) Interne­ten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_IV_3_A_migracios_potencial_Kotanyi_Kabai.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Krisztián Viktor és Kabai Imre (2016): Az elmúlt fél évszázad rétegződéskutatásairól, annak tanulságairól. („Ré­tegződéskötet” II. 4. fejezet.) Interneten: http://www.zskf.hu/uploaded_bookshelf/RK_II_4_Az_eredeti_negydi-menzios_retegzodesmodellunk_Krisztian_Kabai.pdf (letöltve: 2016. április 14.).
- Laky Teréz (2003): *A munkaerőpiac Magyarországon 2003-ban*. Budapest: KSH.
- Róbert Péter (2016): Osztály- és rétegződéskutatási dilemmák a magyar társadalomban. *Replika* (92–93): 77–93.
- Rudd, Peter és Evans, Karen (1998): Structure and Agency in Youth Transitions. Student Experiences of Vocational Further Education. *Journal of Youth Studies* 1(1): 39–62.
- Schulze, Gerhard (2000 [1992]): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A hétköznapi élet esztétizáló­dása. *Szociológiai Figyelő* 15(1–2): 135–157.
- Wallace, Claire és Jones, Gill (1992): Ifjúság, család, polgárrá válás. In *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Gábor Kálmán (szerk.). Szeged: Belvedere, 104–111.